

ՆԵՐԱՇԽԱՐՀԻ ԽՈՍՈՒՆ ԼՈՌԻԹՅՈՒՆԸ

ՆԻՆԵԼ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

1960-ական թվականներին գրականության եկած բանաստեղծների ստեղծագործություններն անհատի ներաշխարհը թափանցելու, նրա դրամատիկ ապրումները բացահայտելու հետաքրքիր փորձեր են: Հոգվածում այդ փորձերն արժևորվում են Արմեն Մարտիրոսյանի «Ներաշխարհի լռությունը» ժողովածուի համապատկերում:

Բանալի բաներ – ներաշխարհ, գանձ, աղամանդ, խորք, մթին քարանձավ, ուղղաձիգ ժայռեր, խելահեղ պար:

1960-ականներին գրականություն եկած սերունդը (Հր. Սարուխան, Ա. Մարտիրոսյան, Հովհ. Գրիգորյան, Հ. Էդոյան, Ա. Հարությունյան, Ս. Չիլոյան և այլք), որ քաջաճանաչ էր ամերիկյան և եվրոպական նորագույն շրջանի պոեզիայի առաջընթացի յուրահատկություններին, ուներ աշխարհայեցողության իր սկզբունքները: Ամենաբնորոշը սերնդի բանաստեղծների համար այն էր, որ փորձում էին աշխարհը ճանաչել «նախ այն իրենցից օտարելու և օտարելով՝ նորից բոլոր կողմերից ճանաչելու չափ մոտեցնելու ներդաշնակության զգացողությամբ»¹:

*Դարձյալ մի գինարքուր և աչքերի կորուստ մշուշածին,
Փախուստ ինքդ քեզնից և աշխարհից փախուստ արհեստածին,
Դու ընկել ես, Արմեն, ինքդ քո հեպուկից
Ու հալածում ես քեզ՝ իբրև օտար մարմին,
Դու քեզանից հեռու օտար աղե արձան,
Իբրև առասպելի շարունակվող շղթա...²:*

Իր որոնումների ճանապարհին Արմեն Մարտիրոսյանն ինքն իրեն ճանաչելու համար նախ՝ անցյալը, ներկան ու ապագան «օտարում է» իրենից, ապա՝ աչքերը շրջում դեպի իր ներաշխարհի խորքերը: Նա ոչ թե իրեն է փնտրում աշխարհում, այլ՝ աշխարհը իր մեջ. «Յուրաքանչյուր ամանորի իմ կարողության չափով սեղանիս վրա եմ դնում անցյալը, ներկան և ապագան: Մի քիչ օտարացնում եմ ինձանից և նայում եմ կողքից, որ նրանց հետ ու նրանց միջոցով ճշգրտեմ իմ գոյությունը»³:

¹ **Մարտիրոսյան Ա.**, Ներկայում հանգրվանող անցյալ, Երևան, ՀԳՄ հրատ., 2010, էջ 48:

² **Մարտիրոսյան Ա.**, Ներաշխարհի լռությունը, Երևան, ՀԳՄ հրատ, 2008, էջ 21: Այսուհետև շարադրանքում կնշվի միայն էջը:

³ **Մարտիրոսյան Ա.**, Ներկայում հանգրվանող անցյալ, էջ 7:

իրականությունից և մարդուց՝ ինքն իրենից բանաստեղծը «օտարվում է» ոչ թե այնպես, ինչպես արևմտյան գեղագետներն էին օտարվում, որոնց XX դարակեսի «մարդը որպես շոշափելի, այսաշխարհային էակ, այլևս չի հետաքրքրում», այլ մարդուն բոլոր կողմերից, տարածական բոլոր չափումներով, ներսից ու դրսից, ժամանակի շարժման «սկիզբն ու վերջը» տեսնելու մտազգացողությամբ:

Դեռևս «թռչուններ» առաջին ժողովածուի բանաստեղծության մեջ Արմեն Մարտիրոսյանը ժամանակի շարժումը դիտում է որպես «երկար հեքիաթի շղթա», որի մեջ իրականը, միֆականը ու երևակայականը հանդես են գալիս որպես շղթայի օղակներ.

Տարածության գծիկները ծուլլ

Տեղաշարժում են օրը խնկահոտ,

Որ երակներում

Գծում է երկար հեքիաթի շղթա՝

Սկիզբն ու վերջը իրար ծուլելու⁴:

Տարածության ու ժամանակի, նրանց անքակտելի միասնության վերաբերյալ Արմեն Մարտիրոսյանն ուներ նոր ու թարմ պատկերացումներ. ժամանակը՝ բոլոր չափումներով, տարածությունը՝ այդ չափումների միասնության մեջ, անհատը՝ իր դրամատիկ ապրումների համապատկերում, ոչ թե արտացոլվող ռեալականությունը, այլ նրանից ստացած տպավորությունը. սրանք էին աշխարհայեցողության այն հայտանիշները, որոնք ընդգծում էին 60-ականների ինքնատիպությունը և նրանց տարբերում նախորդներից:

Արմեն Մարտիրոսյանի չափածոյի յուրահատկություններից մեկն այն է, որ նա գունավորում է ներաշխարհի լռությունը ու լռության ձայնը՝ որպես ոգու ճիչ ու պոռթկում, վերածում մեղեդիների: Աշխարհի ձայները բեկվում են բանաստեղծի ներաշխարհի պրիզմայով, թափանցում նրա «էության մթին քարանձավները»: Երկար ու տառապագին է դեպի այդ քարանձավը տանող ճանապարհը՝ «վրան՝ մառախուղի խորը լռության շապիկ զմուռսահյուս և գլխին խաչ քարե», և այն միայն իրենն է, «և ոչ ոք ոչ մի անգամ ոտք չի դրել այնտեղ // ոչ ոք ոչ մի անգամ այնտեղ չի աղոթել և մնացել է նա դատարկ ու անկենվոր».

Միայն ինքս գիտեմ, թե ինչպես եմ մրնում

Իմ էության մթին քարանձավը,

⁴ Մարտիրոսյան Ա., Թռչուններ, Երևան, «Սովետական գրող», 1978, էջ 26:

*Որ գանձերիս կղզին՝ գոհարներով լեցուն,
Լեցուն ադամանդով.*

Մենաստանիս ներսում հայտնաբերեմ [48]:

Ներաշխարհի «մթին քարանձավում» լուսաբացի ներքո ինչպես Գիրը արարումի և ներաշխարհի լուսությունը՝ որպես «գույնի ու պատկերի անձեռակերտ ներդաշնակություն», սփռվում է «մարմինների հղկված վարձամակի վրա»: Իսկ լուսաբացը «գույն է ու ձայների խառնուրդ եղեմական // զնգուն ծիծաղի պես շուրթից շուրթ հոսող կարկաչաձայն».

Դա զնգուն մեղեդի է և՝

*Այդ ծավալվող մեղեդու փակ անհնար է լռելով ապրել,
Հոգիս ահա դուրս կթռչի իր մարմնի թաքստոցից
և խրճիթից խարխուլ ու հին ապարանքից թևատարած
Դուրս կթռչի հոգիս ջահել- մի միամիտ ու որբ թռչուն,
Եվ մարմնի դամբարանը կմնա մերկ, լքված ու խեղճ,
Ինչպես կավե մի հին սափոր՝*

Հար դադարկված եռման գինուց [54]:

Արմեն Մարտիրոսյանի բանաստեղծություններում գույնը և մեղեդին հանդես են գալիս միասնաբար՝ մեկը մյուսին շաղախված, նա «ներթափանցում է պատկերի իմաստային ու գեղագիտական նրբերանգների մեջ, մոտենալով այն տեսիլքին, որը ներշնչման ու ոգեշնչման պահին ուղեկցել է նրան»⁵:

Ձայները՝ իրենց տարբեր նրբերանգներով, ներաշխարհի մթին քարանձավում հնչում են տարբեր ելևէջներով, մեղեդիները երիզվում են ձայնային տարբեր նրբերանգներով, ու ստեղծվում է ձայնի ու մեղեդու մի զարմանահրաշ ներդաշնակություն.

*Շուրջս շուրջապար բռնած փաթիլների շքերթ շուշանաթույր
շարվեշարան շարժուն շորորում են, շրշում շշուկաշունչ:
Այնքան շենշող, շքեղ ու շողարձակ այնքան,
Որ թվում է՝ ամպե մռայլ ու սևակնած
Մայր չի ծնել նրանց.*

*և չգիտեն՝ իրենք որտեղից են գալիս, ուր են գնում,
և պարում են նրանք մեկիկ-մեկիկ,
թևասահ ճախրում զույգ-զույգ կամ խմբովին՝
անհայտ շշուկների շրշուն շապիկ հագած [63]:*

⁵ Մարտիրոսյան Ա., Ներաշխարհի լուսությունը, էջ 3:

«Ներաշխարհի քարանձավի» գույները հնչյունավորելու բանաստեղծական ոճը Նարեկացուց ու միջնադարյան տաղերգուներից է գալիս, իսկ նրանք դա մեր նախապապերից են ժառանգել.

*Ձեռքին լույսի կանթեղ ծիր-Կաթինե,
Ճոճվողներից մեկը, միայն մեկը՝
Մագաղաթե դեմքով Լուսավորիչ մի այր
Իր հեղքերն է դաջել երթնեկող
Կամուրջ ժամանակի անեղբայրության վրա,
Որ հեղինակն էր ուրիշ մագլցողներ
Ելնեն հազարավոր...[6]*

Բանաստեղծն իր «ներաշխարհի քարանձավը» լցնում է «մկրտության ծյունաճերմակ կաթով ու հավատով», որ հոգու տաճարում «լույսը երբեք չպակասի»: Այդ լույսը.

*Անսահման հարուստ էր, ոսկեմույն հագուստ էր
Արքաներին վայել,
Անորոշ անձն էր, թողեց իր գանձերը,
Ոսկու ու արծաթե, զրնգուն անձրև էր
Իմ փաճարում [3-4]*

Բանաստեղծը, սակայն, երկար չի կարող մնալ միայն իր «ներաշխարհի քարանձավում»: Նրա հոգին «մարմնական նեղ կաղապարից» դեպի տիեզերական անհուններ է ձգտում, ձգտում է «առանց ահի, առանց ատելության»:

Անցյալ ժամանակից բանաստեղծը նոր գույներ ու նոր մեղեդիներ հայտնաբերելու համար թիավարում է դեպի «կղզին ապագա ժամանակի», և հույսի ճառագայթներ են արթնանում երակներում: Կապույտ ալիքների վրա նորից ծյունաճերմակ առագաստներ են փռվում, նորից ծովվում են մարմինն ու հոգին, շառագունում են կենաց ծառից քաղված խնձորները հասուն.

*Ճաշակեցիր, աղջիկ, ալ խնձորը հասուն
Կենաց ծառից քաղված,
և ճյուղերի վրա աճող խնձորները շառագունած են շաք,
Որ ինչքան էլ նրանց գայթակղված քաղեն,
Մեկ է՝ նրանք հասնում-բազմանում են [14]*

Խորհրդավոր, բայց խոսուն լուսյամբ են լցված «սիրո խճճված բավիղները» բոլոր, «տողի, լուսյան ու հառաչանքի հանքաշերտեր» կան սիրո բավիղներում.

Այնպեղ ծաղիկը հագնում է ցողի իր փաթ վերարկուն,

Որ բուրի, ինչպես հառաչն է բուրում սիրո գավիթում,

Որ թեթևանա հոգս ու ցավերից՝

Այդպես բողբոջն է ճեղքում փրփրմության շղարշը մթին [67]:

«Ներաշխարհի քարանձավից» դուրս եկած բանաստեղծը «կեսգիշերվա առաստաղից աստղանկար զանգակներ է կախում, որ իր հոգու» անդաստանը մնա նախնական, անմարդաբնակ ու չապականված, որ «լռության՝ իր հայտնաբերած նրբերանգները» չխամրեն, որ լռությունը լեզու առնի ու խոսի «ծառի, ծաղկի պես ու հառաչանքի»:

Արմեն Մարտիրոսյանի ներաշխարհի լռությունը, որը բազմագույն ու բազմերանգ է, միաժամանակ հինչեղ է ու խոսուն, որովհետև հիշողության, սիրո ու ցավի ակունքներից է բխում:

ГОВОРЯЩАЯ ТИШИНА ВНУТРЕННЕГО МИРА

НИНЕЛЬ САРГСЯН

Произведения поэтов, пришедших в литературу в 1960-ых годах – это интересные попытки проникнуть во внутренний мир индивида, коммуницировать с его драматическими переживаниями. В статье эти попытки оцениваются в панораме сборника Армена Мартиросяна «Тишина внутреннего мира».

Ключевые слова – внутренний мир, сокровище, бриллиант, глубь, долины, темные пещеры, безумный танец, вертикальные горы.

THE ELOQUENT SILENCE OF AN INNER WORLD

NINEL SARGSYAN

The writings of the poets, who emerged in the 1960s were interesting attempts to penetrate into the inner world of individuals and reveal their dramatic feelings. This article considers these attempts perceived through Armen Martirosyan's "The Silence Of The Inner World", a collection of his poems.

Key words – inner world, treasure, diamond, depth, dark caves, crazy dance, vertical mountains.